

İran Dışişleri Bakanlığı Arşiv Belgelerine Göre Atatürk Dönemi Türkiyesi'nde Harf ve Dil Devrimi (1925-1938)*

*Ataturk's Alphabetical Reforms, According to Iran Ministry
of Foreign Affairs Documents (1925-1938)*

HASSAN HAZRATİ** - FARİDEH SOLEİMAN***

öz

İran'ın, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti ile olan tarihî ilişkileri geçmişten günümüze farklı boyutlara sahip olmuş ve farklı dönemlerde her iki ülkenin de ikili ilişkileri üzerinde nispeten geniş bir etki yaratmıştır. Çağdaş dönemde de bu ikili ilişkiler aynı şekilde devam etmiştir. Bu çalışmada, arşiv belgeleri ile kapsamlı ve standartlara uygun bir araştırma sunmak hedeflenmektedir. Araştırma, İran Dışişleri Bakanlığının arşiv belgeleri ışığında açıklayıcı-analitik bir yaklaşımla Rıza Şah Pehlevi (1925-1941) dönemi ve Mustafa Kemal Atatürk (1923-1938) devrimlerinin yapıldığı dönem aralığı (1304-1320 Hicri Şemsi\ 1925-1938 Miladi) esas alınarak incelenmiştir. Çalışma, Atatürk Devrimleri içinde önemli bir yere sahip olan harf ve dil devriminin Türkiye'de yaşayan İranlı devlet adamlarının perspektifine nasıl yansıdığını açıklamayı amaçlamaktadır. Konunun aydınlatılması için İran Dışişleri Bakanlığı Arşivindeki ilgili belgeler tespit edilip incelenmiştir. Çalışmanın sonuçları, yapılan yeniliklerin Türkiye'de yaşayan İranlı devlet adamlarının düşüncelerine farklı şekillerde yansıdığını göstermektedir. Diplomatların kendi entelektüel eğilimleri ve sosyo-politik konuları ile dönemin tarihsel koşulları göz önüne alındığında onlar Mustafa Kemal Atatürk'ün yenilik çalışmaları karşısında çeşitli görüşler dile getirmişlerdir.

* Makale geliş tarihi: 9 Eylül 2020, kabul tarihi: 26 Ekim 2020, araştırma makalesi.

** Doç. Dr. Tahran Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Tahran/İran, hazrati@ut.ac.ir, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7850-2981>

*** Yüksek Lisans, Tahran Üniversitesi, Tarih bölümü, Arşiv Belgeleri, Tahran/İran, faridehsoleiman9285@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3974-407X>

Anahtar Kelimeler: Mustafa Kemal Atatürk, Rıza Şah Pehlevi, Türk Harf ve Dil Devrimi, İran Diplomatik Arşiv Belgeleri, İranlı devlet adamları.

ABSTRACT

There have been different dimensions of the historical relations between Iran, Ottoman, and the new Turkey which have had relatively extensive impacts on the two countries relations in different periods of time. These two-way relations have continued till the present time, and the Mustafa Kemal Atatürk's reforms during the presidential era can be counted as one. This research tries to study the way the modernist activities of Atatürk, specifically his alphabetical reforms, have been reflected by the Iranian diplomats in Turkey, through analyzing the sources and archived documents. To answer the research question, all the archived documents of the Ministry of Foreign Affairs of Iran's Diplomatic Archives were identified and studied, and finally the researcher came to this conclusion that the alphabetical reforms of Atatürk have had different impacts on the Iranian diplomats in Turkey. The diplomats had different points of views about the reforms which had been shaped under the influence of their intellectual orientations, their social-political situations, and the historical condition of the time.

Keywords: Mustafa Kemal Atatürk, Reza Shah Pahlavi, Turkish Alphabetical Reforms, Iran Diplomatic Archived Documents, Iranian Diplomats.

Giriş

OSMANLI DEVLETİ'nin 20. yüzyılın başlarında dağılmasıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devleti kuruldu. Bu yeni devlet, kimliğini Türk dili ve kültürü esasına dayandırdığı gibi aynı zamanda Batı değerlerini de Türk-İslam toplumuna dahil etmeye çalıştı. Bu amaçlar doğrultusunda yenilikler için çalışmalar yapıldı. Toplumda tepkilere sebep olan bu çalışmalardan en önemlisi dil devriminin gerçekleşmesiydi. Yenilikçilerin amacı İslamiyet'in etkisi ve dili Farsça olan İran Devleti ile sınır komşuluğu nedeniyle Türkçeye girmiş olan Arapça ve Farsça kelimeleri Türkçeden arındırmaktı.¹ Bu dil devriminin amacı eski zamanlarda Türkler arasında yaygın olan öz Türk diline (Türkçülere göre Öz) dönüş idi.² Arap alfabesinin Latin alfabesiyle değiştirilmesi kullanım kolaylığının ötesinde bir durumdu.

Türk dili uzun yıllardan beri Arap alfabesi kullanılarak yazılmıştı. Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça kelimelerin kullanılması yönünden oldukça uygundu ama asıl Türkçenin yapı ve işleyişine uygun değildi.³ Arap harflerinin dört farklı şekilde kullanılıyor olması (bazı harflerin kelimenin başında, ortasında, sonunda veya ayrı olarak kullanılması gibi) kısa ünlülerin atlanması veya hiç kullanılmaması

¹ Uluğ İğdemir v.dğr., *Atatürk*, çev. Hamid Notki, (Tahran: Müesses-e-i Ferhengi-i Menteke-i 1348), s. 124-125.

² Bernard Lewis, *Zohur-i Torkiye-i Novin*, çev. Mohsin Ali Sobhani, (Tahran: Motercim, 1372), s. 14.

³ Askar Delberi Pur, *Ceryanşenasi-i Tehavvolat-i Revendha ve Ceryanha-i Fikri-Ferhengi*, (Ankara: Rayzeni-i Ferhengi-i Cumhuri-i İslami-i İran Der Torkiye, 1389), s. 158.

nedeniyle Arap alfabesi Türk dili için sorun teşkil ediyordu.⁴ Böylelikle Arap alfabesi, Türkçe ile uyumsuz olan daha az ünsüz ve daha fazla sesli harflere sahip fonetik yapıya sahipti.⁵ Çünkü Arapça ünsüz harflerin egemen olduğu, ünlü harflerin çok az kullanıldığı bir dildi. Oysaki Türkçe Arapçanın aksine ses yapısı bakımından ünlülere ağırlık veren bir dildi.

Sonuç olarak Arap alfabesi Türkçe harfleri göstermek için uygun ve yeterli değildi. Bazı harfler için dört farklı işaret (ظ, ض, ز, ذ) varken diğer bazı harfleri [ö, ü, ı] göstermek mümkün değildi. Telgraf ve matbaanın 19. yüzyılda yaygınlaşmasıyla birlikte Arap alfabesindeki eksiklikler ve zaaf lar gün yüzüne çıktı.⁶

Atatürk'ün Alfabe ve Dilin Yenileşmesine Yönelik Girişimleri ve Selefleri Arasındaki Yöntem Farkı

Atatürk, inkılâp çalışmalarını başlatmadan önce bazı yenilikçiler Arap alfabesinin kullanılmaması fikrini savunmuşlardı. Önce Kafkasya'da Mirza Feth Ali Ahundzade, İslam dünyasında alfabe değişiminin gerekliliğinden bahsetmiş ve yeni bir alfabe önerisinde bulunmuştu (1292 Hicri Kameri \1875 Miladi). Ahundzade'nin yeni alfabe önerisi Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin reisi Münif Paşa tarafından desteklendi ancak bu alfabe basım aşamasında oluşacak zorluklardan dolayı Osmanlı aydınları tarafından kabul edilmedi.⁷ 20. yüzyılın başlarında benzer tasarı ve öneriler, Genç Türk hareketine mensup yazarlar tarafından da ortaya atıldı. Bu konu daha sonra 1923 yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk kongresi olan İzmir İktisat Kongresinde sunulan önerge ile tekrar dile getirildi. Bu bakımdan alfabe değişikliğiyle ilgili gerekli ortam hazırlanmış oldu.⁸ Alfabe değişikliği en az dilin değiştirilmesi kadar önemliydi ve birçok farklı gerekçe taşıyordu.

“Alfabe değişikliği her ne kadar bir ülkenin kültürel mirasını tamamen değiştirecek olsa da Mustafa Kemal, bu değişimin faydalarının zararlarından daha fazla olacağını düşünüyordu. Öncelikle milliyetçi eğilimler kendine özgü belli bir Türk alfabesinin oluşturulması taraftarıydı. Öyleyse bu değişim milliyetçi yaklaşım barındıran bir girişimdi. Son olarak öncü kadro, gençleri son derece dinsel ve kalıtsal olan gelenekçi edebiyattan uzaklaştırmak ve yeni genç Türk neslini bilim ve teknoloji tarihinden oluşan yeni milli bir edebiyatı okumaya yönlendirmek istiyordu.”⁹

Eğitim ve öğretim, yazı ve dil konusuyla yakından ilişkilidir. Bireylerin eğitim ve öğretimi ilgili kurumun müfredat programlarına uygun olarak yapıldığından dolayı bir ülkede uygulanacak dil ve yazı değişikliğinin eğitim ve öğretim

⁴ Standford Jay Shaw, Ezel Kural Shaw, *Tarih-i İmparatori-i Osmani ve Torkiye-i Cedid*, çev. Mahmud Ramezanzade, (Meşhed: Muavenet-i Ferheng-i Astan-ı Kods), s. 624.

⁵ Andrew Mango, *Atatürk*, çev. Huşmend-i Dihkan, (Tahran: Peyam-i İmruz, 1394), s. 777.

⁶ Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Tarih-i İmparatori-i Osmani ve Torkiye-i Cedid*, s. 624.

⁷ Mirza Fethali Ahundof, *Elifba-i Cedid ve Mektubat*, Haz. Hamid Mohammedzade, (Tebriiz: İhya, 1357ş.), s. 205-210.

⁸ Paşazade, “*Endişe-i Tehevvol Der Hatt-i Cehan-i İslam*”, s. 9-30.

⁹ Richard Robinson, *Comhuri-i Evel-i Torkiye*, çev. İrec Emimi, (Tebriiz: Kitab Foroşi-i Tahran, 1347), s. 88.

sistemiyle başlatılması gerekmektedir.¹⁰ Genç Türklerin en büyük başarılarını elde ettikleri eğitim ve öğretim bu dönemde çok önemli bir role sahipti.¹¹ Onlar, kendilerinden önceki aydınların çalışmalarını geliştirip ilerleterek İstanbul Üniversitesi'nin öncülük ettiği dini eğitimin olmadığı bir sistem çerçevesinde ilk ve ortaöğretim okullarının programlarını belirleyerek öğretmen yetiştirme okulları ve ihtisas enstitüleri oluşturdular.¹²

Harf ve dil devrimi konusundaki ilk girişimlerde, Türkçenin Farsça ve Arapça sözcüklerden “arındırılması” amaçlanmamış ancak Tanzimat döneminden itibaren Arap alfabesini Türkçe yazabilme hususunun geliştirilmesi yönünde öneriler olmuş ve neredeyse hiçbir netice alınamamıştı. Bununla birlikte Arap harflerini hiç kullanmama ve Latin alfabesini kullanma düşüncesi 1923 ve 1924'te Türkiye'de tartışılmış ancak reddedilmişti.¹³

Mustafa Kemal, İslam tarihinden ayrı milli bir dil ve ulusal bir tarih oluşturarak ülkenin siyasi ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeye çalıştı.¹⁴ Bu hedefi başarabilmek için birliği sağlanmış bir eğitim sistemi kurmak gerekiyordu. Böyle bir eğitim sistemi ise kültürel bir devrimle mümkündü.¹⁵ Bu doğrultuda, en önemli girişimlerden biri eğitim kurumlarının bir çatı altında toplanması ve eğitim-öğretimde birliğin sağlanması için ulemaya dini eğitim veren; ayet, hadis ve fıkıh derslerini Arapça öğreten dini medreselerin kapatılmasıydı.¹⁶ Nitekim bu birliğin sağlanması amacıyla 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkartıldı.¹⁷

İran Belgelerine Göre Türk Dil ve Yazı Devrimi

Okunan belgelerin hepsi harf ve dil devrimi konusunda yapılan çalışmalar ve girişimlerle ilgiliydi. Bazı belgeler olumlu görüşler ortaya koyarken, bazıları muhalif görüşler içeriyordu. Bu belgelerden bazıları ise tarafsız olup sadece konuyla ilgili bilgiler ve açıklamalar içeriyordu. Her ne kadar Türkiye'deki İran elçiliğinden ve konsolosluklarından gelen mektuplar bu kurumların kâtipleri tarafından yazılmış olsa bile şüphesiz dönemin büyükelçilerinin denetiminden geçmişlerdir. Yine de bu kâtipler kendi fikir ve düşüncelerini bu belgeler aracılığıyla İran Dışişleri Bakanlığına iletmışlerdir.

Türkiye'de alfabe ve eğitim sistemi ile ilgili dokümanlar çoğunlukla Sadık Sadık, (Behmen 1309 [Şubat 1931] – Hordad 1314 [Haziran 1935]), Halil Fahimi (Aban 1314 [Kasım 1935] – Azer 1318 [Aralık 1939]), Muhammed Ali Foroughi (Aban 1307 [Aralık 1928] – Fer verdin 1309 [Mart 1930]), Bager Kazemi (Azer 1318 [Aralık 1939] –

¹⁰ Hassan Hazrati v.dğr., *Costarhayi Der Bab-i Tarih-i Osmani ve Torkiye-i Cedid*, (Kum: Lugus, 1397), s. 295.

¹¹ Erik j. Zürcher, *Tarih-i Novin-i Torkiye*, çev. Nefise Şekur ve Hassan Hazrati, (Tahrân: Semt, 1397), s. 213.

¹² Lewis, *Zohur-i Torkiye-i Novin*, s. 319.

¹³ Lewis, *Zohur-i Torkiye-i Novin*, s. 387-388.

¹⁴ Standford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Tarih-i İmparatori-i Osmani ve Torkiye-i Cedid*, s. 624.

¹⁵ Mango, *Atatork*, s. 674-675.

¹⁶ Mango, *Atatork*, s. 674.

¹⁷ İhsan Sungu, “Tevhidi Tedrisat”, *Bellekten*, C. II, S. 7/8 (Temmuz 1938), s. 424.

Aban 1319 [Kasım 1940]) ve Anushirvan Sepahbadi'nin (Azer 1319 [Aralık 1940] – Şehriver 1323 [Eylül 1944]) elçilik görevini icra ettikleri dönemlerde yazılmıştır. Bu elçilik dönemleriyle ilgili neredeyse bütün belgeler mevcuttur. Sunulan belgeler görüş ve fikir itibariyle; muhalif, taraflı ve tarafsız olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır.

1-Muhalif Belgeler

Muhalif belgeler, Mustafa Kemal Atatürk'ün yapmış olduğu harf ve dil devriminden çeşitli nedenlerle memnun olunmadığını gösteren belgelerdir. Bu metinler yapılan değişikliğe karşı farklı açılardan muhalif görüşler içermektedir. Kendi anadili Farsça olanlar da bazen olaylar karşısında etkilenip değişimi kabul etmediklerini göstermişlerdir. Onlar, Türk dilini basit bir dil gibi görüp Farsça kökenli kelimelerin Türkçeden arındırılması hususunda yapılan bu girişimleri küçümseyerek memnuniyetsizliklerini dile getirmeye çalışmışlardır. Bazen de Arap alfabesiyle ilgili muhalefet, dini gerekçelerle yapılmıştır. Bir belgede yazar bazı Türk tarihçilerinin Türk Dili Kurultayında yaptığı konuşmaları yanlış ve önemsiz olarak nitelendirmiş ve dinleyicilerin ister doğru ister yanlış olsun onların sözlerini sürekli doğruladığını belirtmiştir.¹⁸

Mustafa Samih Rifat Bey'in de adının yer aldığı diğer bir belge yazarının Türk Dili Kurultayı hakkındaki görüşleri: “Tetkik Cemiyeti¹⁹ hiçbir sonuç elde edemeyecek ve eğer bir sonuç elde ederse de değersiz ve itibarsız olacaktır.”²⁰ şeklindedir. Bu yazı belge yazarının Türkiye'deki dilsel ve eğitimsel yeniliklere karşı olduğunu göstermektedir.

Türk dilindeki alfabe değişikliğiyle ilgili yazılmış olan bazı belgelerde, kısmen önyargılı bir bakış açısı görülmektedir. Örneğin Türkçe'de yer alan Çağatay lügatinden bahsederken “vahşi” unvanı kullanılmıştır. Ayrıca devletin dili değiştirmek için alınan kararlarla yani Türkçenin Farsça ve Arapça kelimelerden arındırılması ve Moğol, Türkistan ve Çağatay sözcüklerinin Türkçeye girmesiyle Türk dilinde birtakım kaosların yaşanacağı ifade edilmiştir. Yazar dilin yenileşmesi çalışmalarında yer alanları, gerekli bilgisel alt yapı ve olgunluğa sahip olmayan kişiler ve bazılarını da Türk Dili Kurultayındaki konuşmalarından dolayı cahil olarak nitelendirmiş ve onların Osmanlı Türkçesi'ne bağlılığı ve tanışıklığı olan kişilerde kötü etkiler bıraktığını belirtmiştir. Türk dilindeki alfabe değişikliği ile ilgili bu yorum ve çıkarımlar yazarın bu yeniliklere karşı olduğunu göstermektedir.²¹

Bu dönemde Türkiye'nin yeni Türk dili ve alfabesi için sözlük hazırlayacak olan komisyon kurulmuştu. Komisyon, hazırladığı sözlükte hem Farsça ve Arapça kelimelerin yerine asıl Türkçenin yer aldığı kelimeler kullanmış hem de yeni kelimeler türetmiştir. Bazı Türkçe ve Farsça kelimeler ise mecburen Türk dilinde

¹⁸ SH(şemsi)I3II_k(fon)9_p(gömllek)I2, I68, 5-6.

¹⁹ جمعیت تدقیق

²⁰ SHI3II_k9_pI2, I68, 5-6.

²¹ SHI3II_k9_pI2, I68, 3-4.

olduğu gibi kullanılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak yazılmış bir belgede yazar dili geliştirme ve yenileşme çalışmaları yapan kişilerin aslında kişisel yenilikler yaptığını belirtmektedir. Örneğin: “Türkçe’de deyim halinde kullanılan Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri sonradan oluşturulmuş kanıt ve belgelerle Türkçe göstermeye çalışıyorlardı. Böyle bir konu Farsça konuşan biri için çok da önemsiz değildir.”²² ifadelerine yer verilmiştir. Yazar “göstermeye çalışıyorlar” ibaresini kullanmakla bu oluşum ve değişime karşı olduğunu dolaylı olarak beyan etmeye çalışmıştır.

Türkiye’de de Türkçenin, Farsça ve Arapça kelimelerden arındırılması konusundaki girişimlere yönelik birçok muhalif kesimin bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda toplumda sözü geçen insanlar görüşlerini başkalarıyla paylaşırdı. Bu yollardan biri de Atatürk’ün yapmış olduğu yeniliklere karşı gazetelerde makaleler yazmaktı. Türkiye Büyükelçiliğinde ve konsolosluklarında çalışan İranlı devlet adamları, kendi bakış açıları ve görüşlerine bağlı olarak muhalif tutumlarını gerekçelendirmek için bu makaleleri tercüme edip orijinal metinleriyle birlikte İran Dışişleri Bakanlığına gönderirlerdi.

İran Dışişleri Bakanlığı arşiv belgelerinin bir kısmı dönemin Türk gazetelerinde yayımlanan bazı önemli makalelerin tercümesidir. Yunus Nadi’nin²³ yayımlanmış olduğu makalesi ve bu makalenin tercümesi de arşiv belgeleri arasında yer almıştır. Burada Nadi, Türk halkının tamamen Türkçe olacak bir soyadı seçmesi için çok erken olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre insanlar henüz Türkçe kelimelerle tam olarak tanışmadıkları için Türkçe kelime hazneleri oldukça sınırlıydı. Böylece kendilerine uygun tamamen Türkçe olan bir soyadı bulmaları çok zordu. Öte yandan ülke halkı farklı dillerden olan ve saf Türkçe olmayan isimler seçiyordu. Nadi’nin eleştirdiği asıl konu ise şuydu:

“Amaç yabancı kelimelerin kullanılmasından kaçınılması ve tamamen Türkçe olan sözcükler kullanılması değil miydi? Eğer Avrupa dillerindeki kelimeleri kullanmak söz konusu olursa çok da bir fark olmayacak. Öyleyse bu kanun tam anlamıyla uygulanmış sayılmaz. Öyle görünüyor ki Türklerin tek sorunu kelimelerini yasakladıkları Farsça ve Arapça dilleriydi.”

Nadi’ye göre başlangıçta dilsel bir kaos yaşanacak ve nihayetinde görevliler Türkçe’de başkalaşıma uğrayan kelimelere ihtiyaç duyduklarında bu kelimeleri tekrar kullanmaya mecbur kalacaklardı. Nadi’nin yazmış olduğu makaleye burada dikkat çekilmesinin amacı onun ve belge müterciminin fikri kaygılarını yansıtmaktır. Belgeyi tercüme eden elçilik çalışanı da Atatürk’ün girişimlerinden kaynaklanan sorunları hissederek bunları Nadi’nin sözleriyle İran Dışişleri Bakanlığına aktarmış görünüyor.²⁴

²² SH1313_k64_p48, 382-383-384-385.

²³ Yunus Nadi ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ferhat Eroğlu, *Yunus Nadi-Hayati ve Eserleri (1879-1924)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

²⁴ SH1313_k64_p48, 276-277.

Türk dilinin yabancı dillerden arındırılması konusunun tartışıldığı dönemlerde bazı Türk gazeteleri, Türkçe'de yabancı kelimelerin kullanılmasını kınarken zamanla bu yaklaşımlarının aksine Türkçe'de Arapça kelimelerin kullanılmasını savunmuş ve desteklemişlerdir. İncelenen belgelerden birinde konuyla ilgili görüş belirtilirken bu görüşleri destekleyici gerekçeler de sunulmuştur: "Onlara göre Arap dili uzun yıllardır Türkler arasında popüler olmuş ve Türkçe'de Arapça kelimelerin kullanımı Türk-Arap işbirliğinin bir örneği olup Türk-Arap toplumunun ilerlemesine bir katkıydı."²⁵ Bu metnin seçilmesi belge yazarının bu konuya ilgi duyduğunu gösteriyor. Yazar halkın Türkçe'de Arapça kelimelerin kullanılması doğrultusundaki taleplerini memnuniyetle karşılıyor.

2-Tarafli Belgeler

Atatürk'ün yapmış olduğu yeniliklere karşı olumlu ve tarafli bir tutum sergileyen İranlılar bu desteklerini gerekçelendiriyordu. İranlılardan bazıları Müslüman bir ülkede yabancıların yoğun etkisini kınamış ve Türk Hükümeti yetkililerinin dil, yazı ve eğitim düzenindeki değişimle eş zamanlı olarak yabancı okulları da kaldırma alanındaki çalışmalarını övmüşlerdir. Bazı aydınlar ve entelektüel kesimler de modernleşme ve yenileşme çabalarının gelişmesinden duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. Bir süre İran'ın Türkiye Büyükelçiliği görevi yapan Seyyid Muhammed Sadık Tabatabai, Halil Fahimi, Bager Kazemi ve Sadık Sadık gibi Pehlevi döneminin bazı Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ve büyükelçiler bu değişimi destekleyenler arasında gösterilebilir.

Türkiye'de harf ve dil devrimi ile ilgili çalışmaların yanı sıra halka açık çevrelerde ve bazı Türk gazetelerinde yer alan diğer bir konu ise İslam ansiklopedilerinin düzenlenip Türk dilinde ve Latin harflerle yazılmasıydı. Bağdat gazetesi *Al-Belad*'da²⁶ bu konuyla ilgili bir makale yazılmış ve makalenin tercümesi de bir belgede yer almıştır. Bu belgede önceden İslam ülkelerinde Avrupa dillerinde yazılmış İslam ansiklopedilerinin çevirileri yapılıyorken şimdi Türkiye'de Latin harfleriyle İslami ansiklopediler yazılmaya başlandığıyla ilgili ibarelere yer verilmiştir.²⁷ Mütercim bu konuyu dile getirerek yapılan yenileşmeyi desteklediğini ve yaşanan değişimlerden memnuniyetini dile getirmiştir.

Türk eğitim sistemindeki yenileşme, değişen harf ve dil tamamen Türk milliyetçiliği görüşüne uygun bir şekilde ilerliyordu. Yabancı kelimeler Türk dilinden çıkarıldığı gibi yabancı eğitim, kurum ve okulları da zaman içerisinde sırasıyla Türkiye'de kaldırıldı. Bu konuyla ilgili mevcut olan belgelerden birinde yazar raporunu açıklamaya başlamadan önce metnin girişinde yenileşme sürecine övgüde bulunmuş ve Türk hükümet yetkililerinin, öğrencilerin eğitim ve öğretim ilkelerine ne kadar büyük önem verdiğini belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak, Türk hükümetinin çıkardığı ve yaz mevsiminden sonra uygulamaya koyacağı yeni

²⁵ SH1318_k12_p8, 2-75.

²⁶ 1926; البلاد'da yayımlanan bir gazete. Bağdat'ta kuruldu.

²⁷ SH1319_k26_p112, 1.

yasa, kanun ve yönetmelikler ile şimdiye kadar Türkiye'nin farklı kesimlerindeki yabancı ilköğretim okullarında eğitim görmüş Türk uyruklu öğrencilerin, yaz bittikten sonra Türk milli okullarına gitmeleri gerektiği vurgulanmış ve bundan sonra hiçbir Türk vatandaşının yabancı ilköğretim okullarına gitme hakkına sahip olmadığı belirtilmiştir. Yazar Türk okullarının durumu hakkında verdiği bilgilerde Türk okullarının bu öğrenci hacmini kaldırarak kapasiteye sahip olmadığını da belirtmiştir. Ama eğer hükümet bu sorun için zamanında harekete geçip gerekli tedbirleri alırsa bu kânunun çok olumlu sonuçlar doğuracağı düşüncesindedir. Ona göre; Türk milli okullarında verilen eğitim ve öğretim, yabancıların ilköğretim okullarında verdiği eğitim ve öğretimden çok daha iyi ve sağlıklıdır. Çünkü Türk okulları Türk çocuklarının ahlaki değerlerine, milli gelenek ve göreneklerine daha aşinadır. Bu okullarda çocuklara öyle bir şekilde eğitim veriliyor ki onlarda yurtseverlik duygusu adeta içselleştiriliyor. Ancak Doğu ülkelerinde kendi okullarını inşa eden yabancıların asıl amacı İslam ülkelerindeki çocukların İslam'dan, öz vatanlarından, milli gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmalarına yönelik eğitimler vermektir.²⁸ Belge yazarı bu ifade ve yorumlarıyla Türkiye'de milli okulların kurulması, yeni eğitim sistemiyle dil ve alfabenin değiştirilmesine yönelik yenilikleri desteklemiştir.

Muhafif kesim ve destekçi gruplar ise harf ve dil değişiminin haklılığı veya yanlışlığı konusunda her biri, kendi görüşlerini temellendiren deliller sunarak görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Belgelerden birinde yazar, Türkiye'deki harf ve dil devrimi yasının iki gerekçesi olduğunu belirtmiştir. Birincisi cehalet ve bilgisizliğin Türkiye'den tasfiyesi, ikincisi ise devletin bazı insanlardaki gerici tutumun bir kısmını ortadan kaldırmaya çalışmasıydı.²⁹ Bu bakış açısı doğru sayılabilir. Çünkü her yaşta ve kesimden bütün Türkler yeni bir dili ve alfabeyi öğrenmek mecburiyetinde kalmış böylece okuma yazma bilmeyen insanlar bile okuryazar olmaya teşvik edilmiştir. Alfabe ve dil devrimine yönelik bu tür yorumların yapılması yazarın gerçekleştirilen çalışma ve girişimleri desteklediğinin açık göstergesidir.

Türk Dili Kurultayı, dil değişimini yasal ve sistematik temellere oturtarak bu değişimin daha hızlı bir şekilde gelişip yayılması için harekete geçmişti. Kurultayın çalışmalarıyla ilgili bir belgede yazar, Türk Dili Kurultayının Türk dilindeki yenileşmeyi ve yabancı sözcüklerin Türk dilinden çıkarılmasıyla ilgili çalışmalarını methetmiştir. Bu bağlamda isimleri belirtilmeksizin Kurultayın düzenli olarak yaptığı yayımlardan, kendi bünyesinde çıkarmış olduğu dergilerden ve düzenlediği kitap fuarlarından övgüyle bahsetmiştir. Kurultayın bu yöndeki çalışma ve girişimlerine övgü ve iltifatlarda bulunurken, aynı zamanda konuyla ilgili yapmış olduğu plan ve programları da ana hatlarıyla açıklamıştır.³⁰

²⁸ SH1308_k16_p26, 374, 28-29.

²⁹ SH1309_k9_p12, 1- 68.123- 68.124- 68.125.

³⁰ SH1313_k12_p8, 270-271-272-273-274-275.

Yazarın bir kuruluşun program ve çalışmalarını övmesi kurumun girişimlerini teyit ve tasdik ettiğini göstermektedir.

Kur'an'ın Türkçeye çevrilip basılması konusu o dönemde ciddi tartışmalara yol açan, toplum içerisinde olumlu ve olumsuz görüşlerin oluşmasına sebebiyet veren konulardan biriydi. Türkiye'deki dindar kesim ve aynı şekilde Türkiye'de yaşayan dindar İranlıların dini eğilimleri nedeniyle bu girişim sindirilemedi ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde karışıklık yarattı. Türkiye'deki İran konsoloslukları tarafından İran Dışişleri Bakanlığına gönderilen belgelerden bazılarında bu konuya yer verilmiştir. Gönderilen belgelerden biri Kur'an'ın Türkçe basımının yapılması ile ilgilidir. Belgede Kur'an'ı Arapça'dan Türkçeye çevirmek ve Türkçe olarak okumayı teşvik etmek ve yaymak maksadıyla Türk halkının milli duygularından yararlandığı kaydedilmiştir. Şimdiye kadar çevrilmiş olan surelerin Türkçe tercümesi de bu belgeyle birlikte ilgili makama gönderilmiştir.³¹

3-Tarafsız Belgeler

Türkiye'de yaşayan İranlıların Türkiye'deki harf ve dil devrimi konusundaki tarafsızlığı birçok belgede müşahede edilmiştir. Bu belgeler Atatürk'ün Türkiye'deki çalışmaları ve değişimleri nasıl ve ne şekilde gerçekleştirdiğini gösteren raporlardı. Bu tarafsızlığın en önemli nedeni iki komşu ülke olan Türkiye ve İran arasındaki ilişkilerin korunması ve sürdürülebilmesi açısından siyasi kaygılardan dolayı veya İran Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'de yaşayan İranlılara, Atatürk'ün yapmış olduğu değişiklikleri olduğu gibi rapor halinde sunmaları emredilmesi olabilir. Bu durumda yazarlar hazırladıkları raporları yorum yapmadan yazıp göndermişlerdir. Yazarlar bu girişim ve çalışmaların doğruluğu ya da yanlışlığı konusundaki yorumu okuyucuya bırakmış gibi görünüyor. Bu belgelerin yanı sıra Türkiye'de, Türkçeyi ve Latin alfabesini kullanmanın bir zorunluluk olduğunu gösteren belgeler de mevcuttur. Bu belgelerden biri Bakanlar Kurulu Başkanı tarafından iletilen bir emri içermektedir. Metinde, devlet dairesine veya Bakanlar Kurulu Başkanlığında ki herhangi birine Türklerin eski yazı ve alfabesiyle yazılmış bir rapor sunulması durumunda raporun okunmadan atılması talimatı verildiği yazılmıştır.³² Ayrıca eğitim sisteminin değiştirilmesi konusunda çeşitli gazetelerden tercümesi yapılmış ve Dışişleri Bakanlığına gönderilmiş olan birçok makale mevcuttur. Bu belgelerden birinde Bağdat'ın Türkiye haberlerini yayımlayan *Neda el-Şa'b*³³ gazetesinin bir çevirisi yer almaktadır. Habere göre Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı, Farsça ve Arapça eğitimini okul müfredatı programlarından kaldırıp yerine Avrupa dillerinin öğretilmesini kararlaştırmıştır. Aynı zamanda önceden Farsça ve Arapça eğitim veren öğretmenlere, başka bir dil öğretmeyeceklerse (Avrupa dilleri) hizmetten muaf tutulacakları yönünde uyarıda bulunulmuştur.³⁴ Diğer tarafsız olan bir belgede

³¹ SH1311_k35_p63, 33-15.

³² SH1313_k64_p48, 55.

³³ 1926 yılından 1927 yılına kadar Bağdat'ta yayımlanan bir gazete.

³⁴ SH1308_k16_p26, 374-8.

İslam Ansiklopedisi'nin Türk dilbilim hocaları, profesör ve bilginler tarafından Türkçeye tercüme edilmesinden bahsedilmiştir.³⁵

Atatürk döneminin en önemli resmi siyasi partilerinden biri olan Cumhuriyet Halk Fırkası, yapılan değişikliğin daha fazla yayılması için çok sayıda program başlatmıştı. Arşiv belgeleri arasındaki bir başka belge de Diyarbakır'daki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yaptığı çalışmalarla ilgilidir. Bu belgede köylülere ders verilebilmesi için sınıfların nasıl oluşturulduğu ve yarışmalar düzenlenerek para ödülleri gibi teşvikler ile Türk dili ve Latin alfabesinin yaygınlaştırılması konusunda gösterilen çabalardan söz edilmiştir.³⁶ Aynı şekilde Beyrut'un *en-Nehar*³⁷ gazetesinde yer alan bir makaleye göre İslam alimleri ve din adamları Kur'an'ın Latin alfabesiyle Türkçeye tercümesi konusunda fikir birliğinde olduklarını duyurmuşlardır.³⁸

Türk yetkililer de Atatürk'ün yapmış olduğu değişimleri desteklemek için yapılan çalışmalarını tanıtmak, yaymak ve halka anlatmak amacıyla konuşmalar yapmış ve halkı cesaretlendirmek için kendilerine uygun Türkçe kökenli yeni ad ve soyadı seçerek bu değişimlere öncülük etmişlerdir. Bu konuyla ilgili bir belgede İsmet Paşa'nın seçim bölgesinde (Malatya) yeni hükümetin politikaları hakkında konuştuğu ve aynı zamanda Türkiye'deki dil ve alfabe devriminin avantajlarını hatırlatarak insanları yeni dil ve alfabeyi öğrenmeye teşvik ettiği yazılmıştır.³⁹ Yeniliklerin öncüsü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk de düşüncelerini kamuoyuna ifade etmek ve yaptığı çalışmalarını gerekçelendirmek amacıyla ülkenin farklı bölgelerine gitmiştir. Bu konuda yazılmış bir belge, Mustafa Kemal Atatürk'ün bazı konuşmalarını içermektedir. Bu konuşmada Mustafa Kemal dil meselesinin çok önemli olduğunu ve Adana'da yaşayan Kürtlerin ve Arapların Türk Milleti'nin bir parçası olduğunu ve Türkiye vatandaşı olarak kabul edilebilmeleri için Türkçe konuşmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca görevi Türk dilini tanıtmak ve yaymak olan yetkililerin ihmalkârlığının Kürtlerin ve Arapların Türkçe konuşmamasına neden olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰ Bu yaklaşım Mustafa Kemal Atatürk'ün politik olarak ileri görüşlü bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü Atatürk, ülkenin güney bölgesinde bir sorun olursa (bu bölgede Türkiye'nin diğer yerlerinden daha fazla Arap ve Kürt vardır.) bölgenin Kürt ve Arap gruplarının kendi aralarında birleşecekleri, böylelikle de kendilerini Türk milletinin bir parçası olarak görmeyecekleri düşüncesindeydi. Bu nedenle özellikle bu bölgelerde dil konusuna daha fazla önem verilmesi gerektiğini savunuyordu.

Yapılan yenilikler arasında yer alan ezan ve duaların Türkçe tercüme edilip okunması konusunda özellikle uzak bölgeler ve daha geleneksel yerler olmak üzere birçok kesim tarafından karşı çıkılmıştır. Muhaliflerin bazılarıyla şiddetli

³⁵ SH1318_k26_p100, 2.

³⁶ SH1313_k64_p48, II.

³⁷ 1933; النهار yılından itibaren Beyrut'ta yayımlanan bir gazete.

³⁸ SH1317_k63_p21, 3.

³⁹ SH1307_k17_p10, 29.

⁴⁰ SH1309_k9_p12, 296-2-1.

çatışmalar yaşanmış ve muhalefet edenler ya öldürülmüş ya da tutuklanmıştır. Belgelerden biri tüm Türkiye şehir ve kasabalarına duyurulan ezan ve namaz dualarının Türkçeye çevrilmesiyle ilgilidir. Belgede: “Geçtiğimiz yıl Milletvekili Falih Rıfkı Atay Bey Türkiye Büyük Millet Meclisine sunduğu tasarıda, tapınak ve kiliselerde olduğu gibi ezan ve namaz dualarının da ritmik ve ahenkli bir şekilde okunmasını önerdi. Tasarıya şiddetle karşı çıkıldı. Öyle görünüyor ki Türkiye Büyük Millet Meclisi geçen yıl sunulan taslağı yavaş yavaş uyguluyor.”⁴¹ İfadelerine yer verilmiştir. Bir diğer belge namaz ve ezanın Türkçe okunmasıyla ilgilidir. Bu konu başlangıçta halk tarafından ilgiyle takip edilmiş ancak daha sonra bu husus insanlar tarafından gerekli desteği bulamayınca devletin de bu ilgisizliğe tepkisiz kaldığı görülmüştür. Ancak belgedeki ibareler şöyledir:

“Uygulamaya karşı çıkanlar zaman içerisinde hapse atıldı. Bursa halkı, ezan dilinin ve duaların Arapça'dan Türkçeye çevrilmesini protesto etmek için sokaklara döküldü. Polis de çok sayıda protestocuyu tutukladı. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk olay yerine gidip bu hususta bir açıklama yaptı. Açıklamada olayın çok da önemli olmadığını ancak hükümetin bu konudaki titiz ve sert tutumunun gerekçesi olarak bundan sonraki bu ve bunun gibi durumlarda hiç kimseye müsamaha edilmeyeceğini insanlara göstermek olduğunu belirtti. Ayrıca bunun bir din meselesi değil dil meselesi olduğunu vurguladı. Devlet, meydana gelen olayın nedenini hükümet rakiplerinin kıskırtması olarak görüyor.”⁴²

Bu bağlamda belgelerden birinin konusu da Türkçe olmayan isimlerin öz Türkçe'deki isimlerle değiştirilmesidir. Metinde “Nüfus sayımı yetkilileri Arapça veya Farsça isimli kişilere, Türkçe isim önerilerinde bulundu ve bu durum kaosa neden oldu. İçişleri Bakanlığından, Nüfus Dairesine yapılan açıklamada kendilerine nizamname ulaşınca kadar yeni isim ve soyadı kayıt altına almamaları söylendi.” yer almıştır.⁴³

İkincisi düzenlenen Türk Dili Kurultayı ile ilgili olan bu belgede, dil ve alfabe devrimini ve Kurultayın düzenlenmesini destekleyen Türkiye Milli Eğitim Bakanı Abidin Bey'in konuşmasına yer verilmiştir. Konuşmada Kurultayın nasıl düzenlendiğine ve Atatürk'ün Kurultay çalışmalarının ilerlemesindeki katkısına dikkat çektiğine dair açıklamaları mevcuttur.⁴⁴ Diğer bir belgede ise dildeki yenileşme için Türk Dil Kurultayının 1932'de ilk toplantısının yapıldığı gün olan 26 Eylül'ün tüm Türkiye şehirlerinde bayram olarak kutlandığı belirtilmiş ve gazetelerde de bu kutlamalar ve Kurultay ile ilgili diğer bilgilerin yer aldığı yazılmıştır.⁴⁵

⁴¹ SH1311_k35_p63, 33-9.

⁴² SH1311_k35_p63, 33-6.

⁴³ SH1313_k12_p8, 369-370.

⁴⁴ SH1313_k64_p48, 104-105.

⁴⁵ SH1313_k64_p48, 147.

Sonuç

Bu çalışmada İran Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan belgeleri ve diğer kaynakları kullanarak Atatürk'ün Türkiye'deki harf ve dil devrimine yönelik çalışmalarıyla ilgili Türkiye'de ikamet eden İranlıların tutum ve tepkisini gözden geçirmeye çalıştık. Bu belgelerin çoğunda yazarların sessiz kaldığı ve dönemin siyasi ve ideolojik koşulları nedeniyle onlar tarafından herhangi bir yorum ve görüşün yansıtılmadığı görülmektedir. Bazı belgeler, yazarların fikirlerini açıkça sunarak objektifliğini koruyan ve resmi rapor niteliği taşıyan belgelerdir. Bu çalışmada seçkin, temsilci, aydın vb. sözcüklerinin sürekli kullanılmasının sebebi bu belgelerin Türkiye'deki İran büyükelçiliği ve konsoloslukları tarafından gönderilen ve sıradan olmayan belgeler olmasıdır. Bu belgeler dönemin İran toplumundaki seçkin ve aydın zümreler arasında sayılan siyasi mevki sahibi kişiler tarafından gönderilmiştir. Araştırma yapılırken yaşanan en önemli zorluklardan biri bazı imzaların okunaklı olmamasıydı. Çünkü bu belgelerde ya belli bir kişinin adı ve imzası yer almıyordu ya da belgeyi yazan ve imzalayan elçilik katibi olduğu için hiçbir belge doğrudan dönemin büyükelçisinin imzasını taşımıyordu. Dolayısıyla belgeleri söz konusu elçilerin, görevlerini icra ettikleri döneme göre sınıflandırarak analiz etmekten başka seçeneğimiz yoktu. Çalışma yapılırken bu isimler net olsaydı bu kişilerin sosyo-politik eğilimlerini de göz önünde bulundurarak belge tahlili konusunda daha güçlü ve ayrıntılı analizler yapabilirdik.

Belgelerin bir kısmı Türkiye İran Büyükelçiliği'nin, Türkiye'deki harf ve dil devrimi ile eğitim sisteminde yapılan değişiklik konusundaki memnuniyetsizliğini içeriyordu. Çünkü bu belgeler Türk Dil Kurultayı ve diğer kurumların kültürel alandaki yenileşme çalışmalarını eleştirmiştir. Bu girişim ve çalışmaların eleştirilmesi ve kabul görmemesinin bir nedeni de muhtemelen Türkçenin, Farsça kelimelerden arındırılması olmuştur. Bu şekildeki bir Türkiye Devleti, Farsça konuşan biri için yaşanılması zordu. Ancak bunun aksine çalışma ve girişimlerin övüldüğü ve bu yenileşmenin tasvip edildiği belgeler de mevcuttu. Bu belge yazarları bazen farklı muhalif gazetelerde yazılan makaleleri tercüme edip Tahran'daki İran Dışişleri Bakanlığına gönderirlerdi. Bu durum, yazan kişinin hem entelektüel kaygılarının ispatının hem de elçiliğin iddiasını kanıtlama yolunun bir göstergesidir. İran ile Osmanlı arasındaki tarihî mezhepsel farklılıklar ve ilişkiler göz önüne alındığında İranlı aydınların ve genel halkın Rıza Şah'ın reformlarına yönelik verdikleri aynı tür tepkileri Atatürk'ün çalışmalarına da göstermiş olabilecekleri iddia edilebilir.

Bu çalışma ileriki dönemlerde; arşiv belgeleri, yayımlanmamış resmi belgeler, dönemin basım-yayın organları, özel mektuplar, hatıra ve günlük gibi otobiyografik metinler, elçilerin ve elçilik çalışanlarının el yazmaları gibi tarih yazımında kullanılan birinci elden kaynaklar ve aynı şekilde Türkiye'de ikamet eden İranlıların özel mektupları, Türkiye'deki diğer ticari şirket ve işletmeler tarafından yazılan belge ve mektuplar aracılığıyla daha detaylı ve ayrıntılı olarak ele alınabilir.

EXTENDED ABSTRACT

The historical relations between Iran, Ottoman and the Republic of Turkey confronted lots of ups and downs. These two countries have had considerable impacts on each other in different times. The present study is set up by documentarily analysis of sources and archived documents, and tries to unravel the ambiguity focusing on how the renewed activities of Ataturk, specifically in the area of language and alphabet reforms, have been reflected by the Iranian political elites of Turkey. To study the research issue, and find the answer for the raised question, all the archived documents of the Ministry of Foreign Affairs of Iran's Diplomatic Archives were identified and studied. The results of this research show that this reform has had different impacts on the Turkey based Iranian political elites' votes. These political elites have reflected various ideas about the modernist reforms of Ataturk, based on their intellectual orientations, their own socio-political situations, and due to the historical conditions of the time.

It has been tried to draw a perspective of the kind of the confrontation and reaction of the Istanbul-based Iranians with the language and alphabet reforms in the Republic of Turkey in the era of Ataturk, by restudying the archived documents of the Ministry of Foreign Affairs of Iran's Diplomatic Archives, and also by using historical evidences. Mostly these documents talk of the information that the historical sources have remained silent about, and didn't opine about due to the time requirements. Sometimes these documents explicitly include their writer's opinions, and most of the time just a formal report without any comments.

These documents are not just normal documents, but specific ones which were issued by the embassy and consuls' of Iran in Turkey. They were issued on behalf of the diplomats and government officials, who were considered as elites of the Iranian society of that time. The noticeable flaw here is that this study couldn't analyze each document and letter based on its own writer's report and the writer's intellectual and political tendencies, because these documents didn't have the names of the writers in the signature, or the document's writer who signed it and his name is mentioned there, was the writer of the embassy or the consulate, and none of these documents have the signature of the ambassador of the time on themselves. So it was inevitable to classify the documents based on the time period of the embassy of the desired ambassadors, and studied them generally.

This study can be continued more detailedly and comprehensively by using first-hand sources, such as the names of people, memoirs and manuscripts of the ambassadors, embassy's staffs, and the consulates, the names of the Iranian residents of Turkey, the issued documents of commercial firms or other Iranian residents of Turkey enterprises, and things like that.

There was a group agreed with, a group disagreed with, and some who were neutral about the language and alphabet change by Ataturk. These political elites have made different votes about the renewed reforms of Ataturk, based on their intellectual orientations, their own socio-political situations, and due to the historical conditions of the time. Those documents concerned with alphabet and educational system change in Turkey were sent to the Iranian Foreign Ministry in Tehran by the embassy and consulates of Iran in Turkey, during the time of the Iranian ambassadors, Sadiq, Fahimi, Kazemi, Foroughi and Sepahbodi. Some of these documents show their dissatisfaction with the language and educational system change in Turkey, since they have criticized the performance of the language

congress and other responsible institutions in this cultural reform. The reason of this opposition is removing the Persian words from the Turkish language; accepting this Turkish government's approach was hard for a Persian speaker person. But still there are some documents praising this action.

Occasionally every one of these documents' writers used to translate articles focusing on language and alphabet change from different newspapers, and send them to the Foreign Ministry of Iran in Tehran, which shows the concerns and a way to prove the claim raised by the embassy.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İran Dışişleri Bakanlığı Arşivi

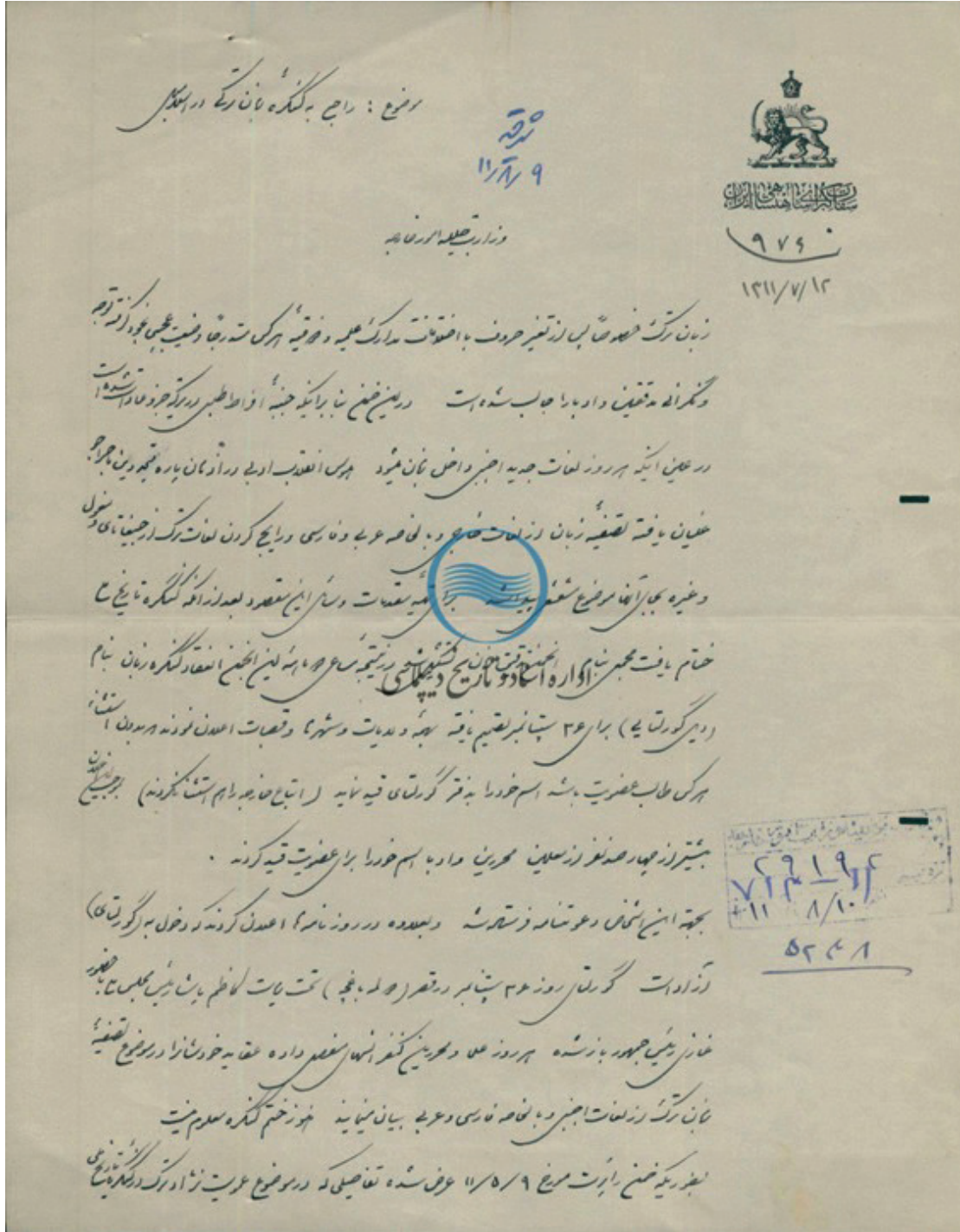
1. SH1311_k9_p12, 168, 3-4.
2. SH1313_k64_p48, 382-383-384-385.
3. SH1313_k64_p48, 276-277.
4. SH1318_k12_p8, 2-75.
5. SH1311_k35_p63, 33-15.
6. SH1319_k26_p112, 1.
7. SH1308_k16_p26, 374, 28-29.
8. SH1309_k9_p12, 1- 68.123- 68.124- 68.125.
9. SH1313_k12_p8, 270-271-272-273-274-275.
10. SH1313_k64_p48, 55.
11. SH1308_k16_p26, 374-8.
12. SH1318_k26_p100, 2.
13. SH1313_k64_p48, 11.
14. SH1317_k63_p21, 3.
15. SH1307_k17_p10, 29.
16. SH1309_k9_p12, 296-2-1.
17. SH1311_k35_p63, 33-9
18. SH1311_k35_p63, 33-6.
19. SH1313_k12_p8, 369-370.
20. SH1313_k64_p48, 104-105.
21. SH1313_k64_p48, 147.

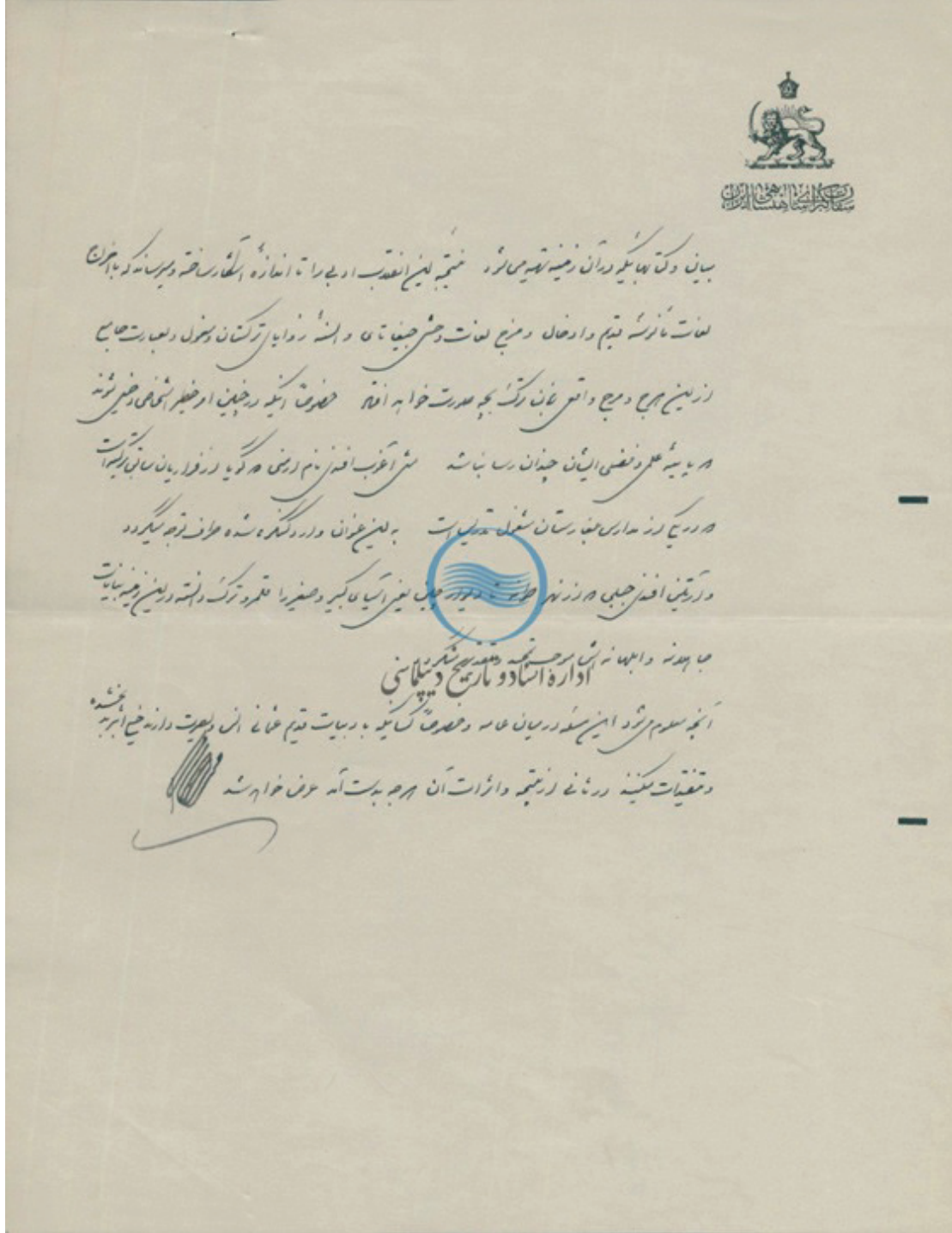
Kitap, Makale ve Dergiler

- Ahundof, Mirza Fethali: *Elifba-i Cedit ve Mektubat*, haz. Hamid Mohammedzade, Tebriz: İhya, 1357.
- Delberi Pur, Askar: *Ceryanşenasi-i Tehavvolat Revendha ve Ceryanha-i Fikri-Ferhengi*, Ankara: Rayzen-i-i Ferhengi-i Cumhuri-i İslami-i İran Der Torkiye, 1389.
- Eroğlu, Ferhat: *Yunus Nadi-Hayatı ve Eserleri (1879-1924)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Hazrati Hassan v.dğr.: *Costarhayi Der Bab-i Tarih-i Osmani ve Torkiye-i Cedit*, Kum: Lugus, 1397.
- İğdemir Uluğ v.dğr.: *Atatork*, çev. Hamid Notki, Tahran: Müessese-i Ferhengi-i Menteke-i, 1348.

- Lewis, Bernard: *Zohur-i Torkiye-i Novin*, çev. Mohsin Ali Sobhani, Tahran: Motercim, 1372.
- Mango, Andrew, *Atatork*, çev. Huşmend-i Dihkan, Tahran: Peyam-i İmruz, 1394.
- Paşazade, Golam Ali: “Endişe-i Tehevvol Der Hatt-i Cehan-i İslam (İran, Keftas ve Osmani Der Kern-i nuzdehom)”, *Pejuhişname-i Tarih-i İslam*, sal dovom, şomare pencom, behar 1392.
- Robinson, Richard: *Comhuri-i Evel-i Torkiye*, çev. İrec Emini, Tebriz: Kitab Foroş-i Tahran, 1347.
- Shaw, Stanford, J.; Kural Shaw, Ezel: *Tarih-i İmpiratur-i Osmani ve Torkiyey-i Cedid*, çev. Mehmud, Remezanzadi, Meşhed: Moavenet-i ferhengi-i Astani Kods-i Rezevi, 1370.
- Sungu, İhsan: “Tevhidi Tedrisat”, *Belleten*, C. II, S. 7/8 (Temmuz 1938), 422.
- Şükrüoğlu, Hani: *Sokut-i İmpiraturi ve Tevellod-i Comhuri, Nigahi bi Nekşi Atatork Der Peydayeş-i Torkiye*, çev. Rıza Cevadi, Tahran: Loh-i Fikr, 1394.
- Zürcher, Erik J.: *Tarih-i Novin-i Torkiye*, çev. Nefise Şekur ve Hassan Hazrati, Tahran: Semt, 1397.

Ekler

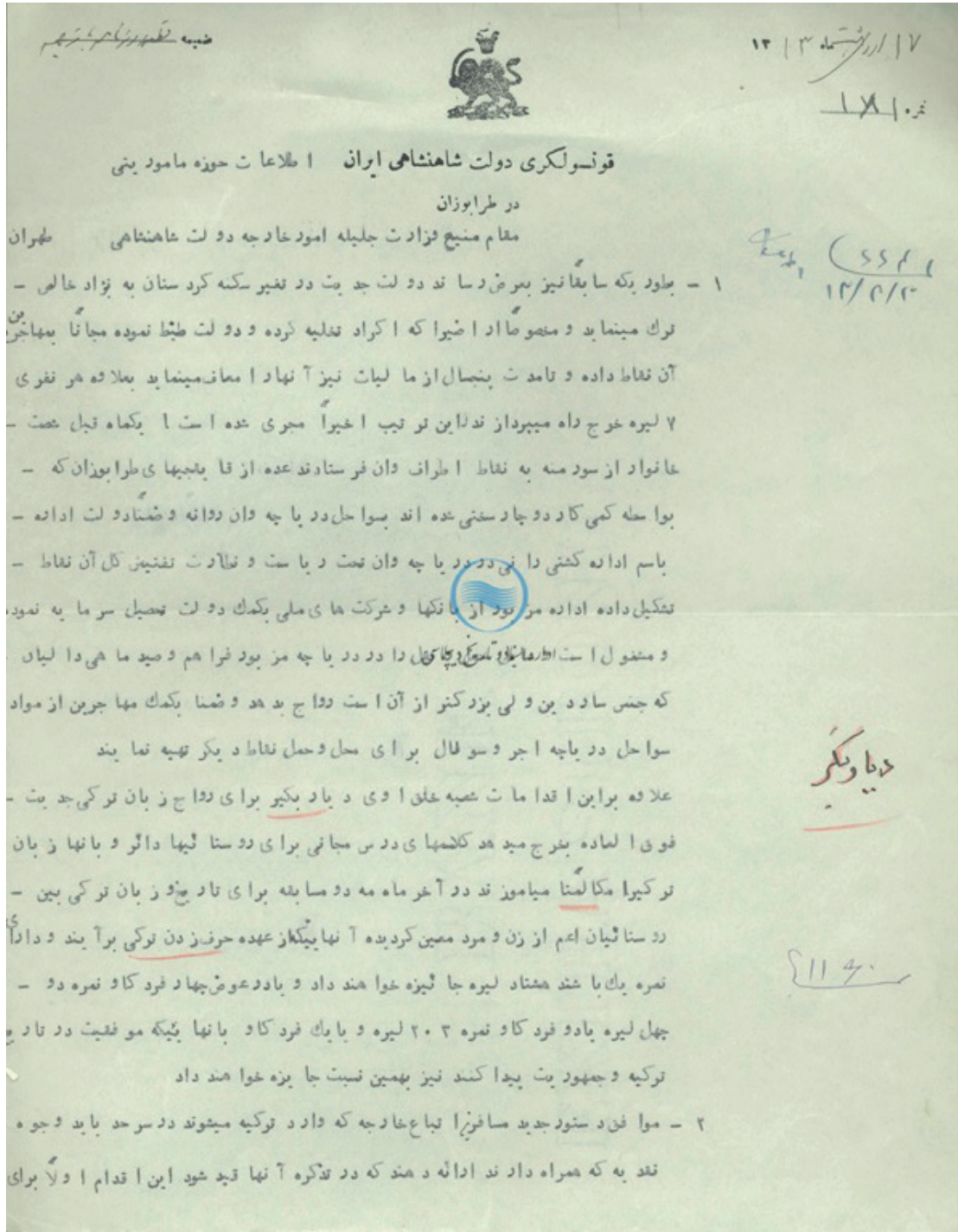

Ek: 1

Yapılacak olan alfabe devriminin, avantajları ve dezavantajları üzerine
Türk Dil Kurultayında yapılan görüşmeler.

SH1311_k9_p12, 168, 3-4. (5 Ekim 1932).

Ek: 3

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Diyarbakır'daki köylerde Türk dilinin yaygın hale gelmesi için ücretsiz kurslar düzenlemesi ve köylüler arasında Türk dili ve tarihiyle ilgili düzenlediği ödüllü yarışmayla ilgili belge

SH1313_k64_p48, 1. (24 Mayıs 1934).